

Zlato

Odlomek iz daljše zgodbe

Ciril Kosmač

Prav v tistem trenutku, ko je Šmonov Izidor, divji lovec in vseobča zguba pred obličjem Gospodovim, v sanjah našel pod Marnovščem za Obrekarjevimi mecesni kuno belico v svojem skobcu ter veselo vzkliknil: „O, ti strešnica ti salamenska!“, je na črvivi lati v temačnem cerkovnikovem hramu zapel petelin. Nemara je bil že dolgo buden pa je tenko prisluhnil na obe ušesi in udaril budnico šele, ko se je prepričal, da vsa vas resnično spi.

Cerkovnikov petelin je bil star in moder petelin. Svoje dolžnosti je opravljal, kakor mu je to narekovala narava. Kikirikal je in vladal po prostranem dvorišču med cerkvijo, župniščem in cerkovnijo. Življenje je bilo na tem prostoru lepo in polno, dokler je živel pokojni gospod Čar: ne kur ne zrna ni manjkalo. Novi gospod pa je petelinu prizadejal že marsikatero bridko uro. Gospod Mavricij Plesničar, namreč, in njegova sestra Tina, ki mu je gospodinjala, nista trpela samcev nobene vrste. Ko je psica Rina pri vsem nadzorstvu vendarle ujela trenutek za greh, je gospodična Tina obupno vila roke, oklofutala cerkovnikovega Feliksa, ki je psico odklenil, in grozila, da bo ukazala podaviti vse vaške pse. To je sicer ostalo pri grožnji, toda naprosila je Šmonovega Izidorja, ki je za pet lir vrgeł Rino z mladim zarodom vred v Obrekarjev tolmun.

Tudi cerkovnikov petelin, ki ga je cerkovnik podedoval po pokojnem gospodu Čarju, je kaj kmalu okusil farovško čednost. Gospodična Tina je izjavila, da mora biti župnišče vsej vasi v zgled. Poklicala je grbastega Smoleta, bivšega muzikanta, ki se je pravkar spokoril, in ukazala ograditi kokoši z visokim plotom. Petelin se je dva dni začudeno sprehajal po dvorišču, tretji dan pa se je le odzval obupnim klicem in zletel preko plotu. Župnik, ki je na vrtu prebiral brevir, je naglo stopil v drvarnico po krepelce, stisnil jezik med zobe — kakor paglavec pri podobnem opravilu — dolgo meril in tako dobro pogodil, da je petelinu zlomil nogo. Nato je otepel roke, pograbil brevir in naglo smuknil za čebelnjak, ker mu je kri bušila v glavo od sramu, da se je dal zavesti v to dejanje, ki nikakor ni bilo primerno njegovemu stanu. Toda gospodična Tina je zgrabila petelina za vrat, ga zabrusila čez plot in zagrozila cerkovnikovi ženi enkrat za trikrat, da bo petelina zadavila, če se še kdaj predrzne k njenim kokošim. Petelin se je izlizal, a ker groženj ni dobro razumel, je ponovno krenil na prepovedano pot. Gospodična Tina ga sicer ni zadavila, pač pa mu je temeljito pristrigla peruti in rep; župniku pa je rekla, naj opravi s cerkovnikom. In župnik je res tako dobro opravil, da ga je skesani cerkovnik zaprl v hram, kjer vdano čaka zadnjo uro. Sklenjeno je namreč, da ga bodo zaklali za sv. Jerneja, farnega patrona.

Ko je petelin tretjič zapel — in pel je samo trikrat, odkar je bil jetnik — je cerkovnik preplašeno planil s klopi, kjer je spal. Lopnil je z glavo ob vogal mize ter se dvignil s tako naglico in s takim truščem, kakor bi ga klicali pred sodni stol. Obupano se je zgrabil za kuštravo glavo, se zgrudil na kolena, kakor bi ga izpodsekali ter začel iskati po umazanem podu.

„O moj bog, odpusti mi! Kraljica nebeška, prizanesi mi!“ je strastno šepetal in grebel izpod klopi otroške coklje.

„Nikar ne rogovili, rogovilo rogovilasto!“ je rezko šepnila žena iz polmraka. „Začumel je!“

„Začumel je! Začumel je, kraljica majniška!“ je še z večjo strastjo ponovil in grebel dalje.

„Kaj vendar grebeš pod klopjo?“ je sitno zanergala Neža, dvignila zakajen časopis z drobne petrolejke, ki ji pri nas pravimo čukč, in posvetila k mizi.

„Kaj grebem? Saj res . . . kaj le grebem . . . pod klopjo?“ se je zgubljeno vprašal Štefe in buljil v svoje prazne roke. Pomencal si je oči. Stresel je glavo kakor bi imel vodo v ušesih in obraz se mu je začel počasi jasni . . . Nič. „Bile so samo slabe sanje, hvala bogu!“ je polglasno dejal sam pri sebi.

Cerkovnik Štefe je bil kakor večina cerkovnikov: droban, krmežljiv, rahlo šepast in neopredeljive starosti. Stal je pri mizi kakor polito piščice in spet ponavljal:

„Začumel je! Začumel je, kraljica nebeška!“

Ko se je nekoliko razbistril, je stlačil pisano srajco v žametaste hlače. Nato si je na vsaki roki oslinil po štiri prste, si zaskrbljeno navijal brke in premišljal, kako bi si med zibeljo in dvema koritoma, iz katerih je gledalo toliko kuštravih glav kakor kapusa iz oprtnika, utrl pot do peči.

„Vzemi čukča in poglej ga. Pa zbudi se že vendar!“ je zanergala žena.

Štefe je previdno dvignil drobno petrolejko in z dlanjo zaščitil slabotni plamen pred svojo sapo. Po prstih se je prizibal do peči, stopil na klop in pogledal v kup cunj, v katerih se je v znoju kopal šestletni Feliks. Laneni lasje so se mu lepili na vzbočeno čelo; veke, dolge kakor mecesnove igle, so mu ležale do srede bledih lic; skozi priprta usta se je v neenakomernih sunkih lovila težka sapa.

„Čumi, čumi! kraljica majniška prizanesi njemu in nam!“ je v Štefetovi duši gorela prošnja. Njegova žuljava roka pa je krožila nad otrokovo glavo kakor preplašena ptica in se nikakor ni mogla odločiti, da bi mu otrla potno čelo.

Feliks je bil Štefetov ponos. Lep in moder otrok, tako moder, da so stare ženice zmajevale nad njim in trdile, da ne bo živel, češ, premoder otrok nikdar ne živi, in če živi, bi mu bilo bolje, da ne bi živel. Ni mu bilo še šest let, pa je že stregel k maši. Sam pokojni gospod Teodor Čar mu je bil boter. „To bi ti bil kmet!“ je dejal, ko mu je dal soli na jezik. „No, bo pa hlapec. Brez dobrih hlapcev ni dobrih gospodarjev! In narobe!“ je jezno zabrunda, kakor bi mu kdo ugovarjal. In pokojni gospod Čar ni nikdar trebezljal tjavendan.

In zdaj je bil Feliks, ta dobri bodoči hlapec, bolan; že teden dni so bila v cerkovníkovi izbi vsa okna zadelana kakor v najhujši zimi in vrata so odpirali samo takrat, ko so vsi sklenili, da bodo šli v izbo ali iz nje. Na peči je v cunjah ležal Feliks, pil lipovo oglje na mleku, vsrkaval kislo zasmrajeni zrak, strmel v rajsko ptico na stari uri in se potil. Imel je zlatenico.

Štefe se je že pred štirimi dnevi napotil na drugi konec vasi k Trohovki, ki je že skoraj celo stoletje zdravila vaške otroke in porodnice. In to je bila dolga pot — pol romanja — ker se je Štefe bal vode kakor hudič križa in se ni upal z barko preko Idrijce.

Trohovka je bila stara kakor zemlja in hudo naglušna. Štefe se je zrušil na kamenito klop pred bajto, si obrisal potno čelo in počakal, da pride duša za njim, kajti treba bo vpiti. Ko si je nabral novih sil in mu je srce nehalo skakati v grlo, je z rokami naredil trobento in zatulil, da je Feliks bolan. Trohovka je s svojimi živimi očmi merila zdaj njega zdaj psico Smuko, ki mu je z laježem skakala v besedo. Nato je trikrat zagrmela „No! No! No!“ v Smuko ter se sklonila k Štefetu — in Štefe je s tako silo iztulil svojo žalost v njeno uho, ki je bilo poraslo z belim puhom, da mu je vsa kri udarila v glavo.

„No! No! No! Koliko jih pa imaš?“ je zakričala Štefetu v obraz, da je preplašeno trznil.

„Devet!“ se je zadrl in pokazal na prste.

„Pet! Ha!“ je dejala starka, ki očitno ni videla obeh rok. „Da je rumen, praviš?“

„Rumenjak, kakor se reče!“

„Zlatenica!“ je jezno zagrmela, kakor bi bil Štefe kriv vse te nesreče. „Lipovega oglja na mleku, zlatnine v posteljo!“

„Nimamo!“ je zatulil Štefe in žalostno pokazal svoj niklasti prstan.

Trohovka je odgnala sitno muho, ki se je že dolgo sprehajala po hrbtu kljukastega nosa, prisluhnila bog ve kakšni tišini, odtrgala vršiček mladega pelina in rutice ter ju posvaljkala med prsti, da je zadišalo trpko kakor po starem spominu. Nato je to sočno grenkobo vtaknila v brezzoba usta, potrepljala s koščeno roko Štefeta po rami, stopila v izbo, vzela izpod steklenega valja težek zlat križ in mu ga dala.

„Pa da ga mi ne vseješ, malič!“

Štefe je po dolgem premišljevanju pobožno vtaknil križ v malho, zablebetal zmešano zahvalo ter se hotel naglo napotiti ob vodi domov. Toda Trohovka ga je zgrabila za rokav, ga pahnila v barko, preden je utegnil črhiniti besedo, pograbila dolg kol in se uprla obenj. Ko je na drugem bregu Štefe naglo skočil na prod, ga je dregnila s kolom in dejala:

„Počakaj, zajec! Saj voda ne leti za tabo!“

Stopila je na prod, pograbila težko verigo in skušala potegniti barko na suho.

„No! No! No! Ne gre!“ je zagrmela in s sovraštvom premerila barko, ki se je zibala na vodi kakor zaničljiv nasmeh. „A, malič!“ je zaklela. „Kaj me zijaš, bet

zabutani!“ je siknila v Štefeta, ki je preplašeno strmel vanjo. Naglo je snela prstan in mu ga trdo položila v dlan. „Na! Moči me zapuščajo. Jeseni ne bom dočkala, pri tebi bo pa zlatenica še na obisku!“

Toda ne lipovo oglje na mleku ne zlat križ ne prstan stare Trohovke, vse ni nič pomagalo. Feliksu je pojemal glas, lica so mu kopnela, v očeh ni bilo več bistrosti, čeprav so mu uro obesili k peči in je bila rajska ptica lepa kakor še nikoli.

„Premalo zlata, premalo zlata!“ je stokal Štefe in kakor vsi verjel, da je zdravje v zdravilu, ki ga nimaš.

Štefe ni nikdar z gorečnostjo stregel k maši. Nerazumljive latinske besede je frcal tjavendan, kakor brezzobi starci frcajo iz ust fižolove olupke. Pokojni gospod Čar se ni menil za to — a zadnje dni je že tako raztreseno odgovarjal, da ga je novi gospod resno pokaral:

„Sin moj, kadar strežeš k maši, misli na boga, a ne na zajutrek!“

„Saj ne mislim na zajutrek. Na otroka mislim. Na Feliksa. Kar bolan je,“ je trepetal Štefe, a njegove oči so pohlepno visele na zlatem kelihi, ki ga je župnik tako brezbrizno zaklepal v omaro. Že kakih štirideset let se je vrtel po cerkvi, a še nikdar ni opazil, koliko je v njej zlata. A zdaj, kamor je vrgel oči: zlato; kamor je položil roko: zlato, zlato.

„Toliko zlata, toliko zlata!“ je šepetal. „V eni sami noči bi vso zlatenico potegnili iz Feliksa.“

In to noč je Štefe sanjal strašne sanje:

Ko je odzvonil zadnjo zdravomarijo, se je pokrižal in tiho odprl vrata v zakristijo. Objel ga je hlad, srce se mu je kar tajalo od strahu. Stal je v polmraku kakor tujec. Pogledal je pred veliki oltar: večna luč je vztrepetavala kakor ranjeno oko; pogledal je Kristusovo podobo: pokazal je s prstom na svoje goreče srce. Štefe se je še enkrat pokrižal, se naglo skoračil do omare in odprl vratca: keliha sta se zasvetila v umirajočem dnevu.

„O moj bog, odpusti mi. Saj vem, da grešim, toda odpusti mi!“ je šepetal in stegnil svoje žuljave roke. Tedaj so se vratca zaprla in ga udarila po rokah. Ta vratca so se sicer zmeraj sama zapirala, a Štefe je zdaj v tem videl znamenje božje.

„Ne, ne! Ne morem!“ je dejal, zaklenil vratca in naglo stopil iz cerkve. Toda zunaj se je sramoval svoje bojzljivosti. Udaril je z nogo ob svet in se naglo vrnil. Tedaj se je zgodil čudež. Večna luč mu je pritrdilno pomežiknila, Kristus se mu je nasmehnil in s prstom pokazal omaro. Vratca so se sama odprla in keliha sta Štefetu sama stopila v naročje. Nasmehnila sta se mu in rekla:

„Da naju ne bo videl. Da naju ne bo videl!“

„Ne bo! Ne bo!“ je veselo zatrjeval Štefe in skril keliha pod suknjič.

Toda ko se je z vsem tem zlatim bogastvom znašel na cerkvenem stopnišču, je videl, da ima v naročju tudi monštranco.

„O moj bog, od kod monštranca?“ je trepetal. „Saj vendar nisem vdrl v tabernakelj!“

Skušal je skriti tudi monštranco, ki se je svetila kakor sonce. Tlačil jo je pod suknjič, se potil od strahu ter po prstih stopal po stopnišču.

„Da se le ne bi zbudil. Da se le ne bi zbudil!“ je goreče želel ter se je jezil na Kokošarja, ki mu je pregrebo podkoval čevlje.

V župnišču se je široko odprlo okno. V temnem kvadratu se je prikazala bela župnikova roka. Vztrepetala je kakor ptica ter se počasi daljšala po zraku, dokler ni Štefe videl pred nosom samo ogromnega, ledenega župnikovega kazalca, ki je sikal:

„Sin moj, božji rop, božji rop!“

Štefe se je zdrznil. Roke so mu popustile v laktih. Keliha in monštranca so mu zdrknili iz naročja ter se na stopnišču razbili v tisoče drobcev kakor prešeren otroški smeh.

Tedaj je zapel petelin — in Štefe se je zbudil.

„Grozne sanje. Znamenje božje. Opomin z neba!“ je zdaj šepetal v duši in gledal svojega otroka, ves vesel, da čumi in da sanje niso resnica... „Če se ozdraviš, Feliks, če se ozdraviš, bomo zaklali petelina. Kar zaklali ga bomo, reveža oskubljenega, o pa še kako ga bomo zaklali.“

„Seveda ga bomo, saj drugače se bo nam na steblo posušil,“ je pritrdila žena. „Toda zdaj se mi skidaj. Gospod že gotovo čakajo z uro v roki, da se boš točno obesil. Danes ob treh in z vsemi tremi, da se bodo ljudje spokorili in pripravili na procesijo.“

„Saj grem, saj grem,“ je čebrnal Štefe ter se previdno prerival med koritoma, da ne bi kakemu otroku stopil na glavo. „Koliko jih je bog dal!“ se mu je izvilo.

„In nemara jih bo še!“ je na tihem mislila žena; glasno pa je dejala: „Če bi bil pokojni Čar še živ, bi ne bilo skrbi!“

„O ne, ne!“ je zastokal Štefe in pogledal na sliko pokojnega Čarja, ki je visela na steni. „Sanjalo se mi je, veš...“ se je okrenil k ženi.

„Oh, nikar me ne trapi s svojimi sanjami. Ne bodi otročji! Pojdi, pojdi in hitro zapri vrata, da mi otrok še prisadi ne dobi.“

„Saj res!“ je dejal Štefe in počasi zaprl vrata, da ne bi jutranja sapa dahnila po sobi.

Obstal je na pragu in se najprej boječe ozrl v farovška okna. Nato je hlastno vsrknil požirek hladnega zraka ter se zagnal proti cerkvi. Toda ni šel po stezi mimo stare murve, pač pa po prstih po velikem stopnišču, da se je lahko še enkrat oddahnil, ker ni bilo tam nič zlatih črepinj.

Planil je v zakristijo, kajti prešinila ga je misel, da je nemara kdo okradel cerkev. Ni. Keliha sta se svetila v omari, svetla in zlata kakor še nikoli.

Vrnil se je v lopo, snel vrvi, pljunil v roke in potegnil.

„Sveta kraljica nebeška, bog nam daj srečen dan. Kakšne sanje! Da bi se pob le ozdravil!“ je želel v ritmu zvonjenja. „Saj težko jih je rediti, a še teže je, če ti umirajo. O, če bi bil gospod Čar še živ! To ti je bil gospod! A tale? Res je, ni lepo grdo misliti o gospodu, a kar je res, je le res. Skop je, da mu je žal dima, ki mu uhaja iz dimnika, in kapnice, ki mu s strehe kaplja na cesto. In gospodična Tina? Saj sploh nič ne kuha. A rajnki gospod? Kuhal je sam. Obilno in kakor se na kmetih kuha. Vsako dopoldne je stopil na prag in zakričal, da je kar od cerkve odmevalo: „Ho-ho-o-o, Šte-fe-e-e, po-len-ta-a-a!“ Kakšen glas! To ti je bil župnik! Velik kakor gora, trd kakor dren. Vse pretepače je ugnal v kozji rog. V nedeljo ni nikdar čepel doma. Pregledal je svoje njive, na večer pa je stopil k Logarju in celo h Kacafuri ter s kmeti izmenjal besedo o košnji in žetvi. Celó zavrtel se je in večkrat dal za štefan rebule. Vesel človek. Kmet z eno besedo. In če so si fantje skočili v lase, je vselej razsodil, zavihal je rokave in plosk! — plosk! so frčale klofute. Živ krst se ni upiral. Teodor Čar! Že samo ime ti nekaj pove.“

Štefe je krčevito vlekel vrvi. Prisluhnil je in nenadoma se mu je zazdelo, da zvonovi ne pojo več čisto in veselo, pač pa turbobno in pritajeno, kakor bi klicali iz groba pokojnega gospoda Čarja:

„Te-o-dor Čar! Te-o-dor Čar! Te-o-dor Čar!“

Živimo sredi tisoč stvari, grozних, a vendar prijetnih, ki so sad naše domišljije — a so kljub temu naša najgloblja resnica. Človek vdihne dušo svoji misli in trepeče pred njo. Štefe je vedel, da so zvonovi krščeni. Torej imajo dušo. Če ne bi bilo tako, ne bi razumeli človeka ter peli zdaj žalostno zdaj veselo. Pa če so ti zvonovi resnično zahrepeneli po pokojnem gospodu? Saj jih je med vojno rešil smrti. In če bi ga res doklicali? Nič čudnega! Čar je umrl nasilne smrti, gotovo nima mirnega spanja. In zakaj se mi ne bi prikazal? Rupar ga je le srečal na Čelarjevem prelazu, ko je šel v Gorico, tožit se zaradi dediščine. Res je, da je bil Rupar Čarju dolžan in da je vzel Peskarjevo Angelo. Brr! Zdaj že tri leta leži doma mrtvouden!

Zvonovi so vedno glasneje in prepričevalneje klicali:

„Te-o-dor Čar! Te-o-dor Čar! Te-o-dor Čar!“

Štefeta je ledeno spreletelo. Trdo je zamižal, da ne bi videl visoke postave, dolge palice z gamsovim rogom in širokokrajnika. Toda natančno je slišal, kako so zaškripala vrtna vrata v župnišču — in podkovana palica je zazvenela na stopnišču. Zdaj je obstal in gleda v kot, če se Krn že žari v soncu. Spet je zazvenelo. O, moj bog, zdaj zdaj mu lahko položi težko roko na rame in zahrumi vanj:

„Ho! Ho! Štefe. Le hitro stisni — za mašo in srkniva požirek. Danes frakelj. Lepo vreme. Sušilo se bo kakor v peči.“